

תורת הבטחון

פרשת ויגש

אין עוד מלבדו

וְנֹאמַר אֶל אֲדֹנָי יֵשׁ לָנוּ אֵב זָקֵן וְיֶלֶד זָקֵנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וְיִתְרָה הוּא לְבָדוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֶהְיֶה. (מד, כ)

הנה מצינו לשון זה "ויתר הוא לבדו", בב' מקומות. נאמר הכא על בנימין. וגם נאמר על יעקב אבינו (ג, כ): "ויתר יעקב לבדו". וכבר עמד על זה הבעל הטורים ועיי"ש במש"כ לבאר הענין. אולם נראה שיש לבאר ענין זה באופן אחר בעזה"ת.

איתא במדרש (בראשית רבה פרשה ע"ז): "ר' ברכיה בשם ר' סימון אמר אין כאל ומי כאל ישורון ישראל סבא, מה הקב"ה כתוב בו (ישעיה ג, יב): "ונשגב ה' לבדו", אף יעקב "ויתר יעקב לבדו", ע"כ. ומבואר מדברי המדרש שיעקב אבינו "נתדמה" לקוב"ה. והדברים תמוהים מאוד, היתכן שכן אדם יהיה דומה לקוב"ה?

ונראה לומר בעזה"ת, דענין של "לבדו", הוא ענין של בטחון בהש"ת. דכתיב (דברים לג, כח): "וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב וגו'". ואיתא בספרי (פיסקא טז): "וישכן ישראל בטח, אין בטח אלא רחצן וכן הוא אומר (ישקאל לה, כח): "וישכן במדבר לבטח". בדד - לא כבדד שאמר משה (דברים לג, יג): "ה' בדד ינחנו". ולא כבדד שאמר ירמיה (ירמיה טו, יז): "מפני ירך בדד ישתני", אלא כבדד שאמר אותו רשע (במדבר כג, ט): "הן עם לבדד ישכון", ע"כ. ומבואר דבדד [לבדו] הוא ענין של בטחון.

ומצינו בדברי המדרש דמי שיש לו מדת הבטחון כביכול "נתדמה" לקוב"ה. דאיתא במדרש (דברים רבה פ"ה אות ט) וז"ל, "א"ר סימון בשם רבי יהושע בן לוי כל מי שבוטח בהקב"ה זוכה להיות כיוצא בו, מנין, שנאמר (ירמיה י, י): ברוך הגבר אשר יבטח בה' - והיה ה' מבטחו", עכ"ל. כלומר, כביכול הבוטח בה' - "והיה ה'". ודברי המדרש תמוהים מאוד, היתכן שיהא שייך לבן אדם להיות כיוצא בו?

הוא לבדו עשה ועושה ויעשה

ונראה לבאר דברי המדרש, דהנה העיקר הראשון שיהודי חייב להאמין, כתב הרמב"ם (פי' המשניות סנהדרין פק' י) וז"ל, "היסוד הראשון - להאמין מציאות הבורא יתברך. והוא, שיש שם נמצא שלם בכל דרכי המציאות, הוא עילת מציאות הנמצאים כולם, בו קיום מציאותם, וממנו קיומם. ואל יעלה על הלב העדר מציאותו, כי בהעדר מציאותו, נתבטל מציאות כל הנמצאים ולא נשאר נמצא שיתקיים מציאותו, ואם נעלה על לבנו העדר הנמצאים כולם זולתו לא יתבטל מציאות הש"י ולא יגרע. ואין האחדות והאדנות אלא לו לבד הש"י שמו, כי הוא מסתפק במציאותו ודי לו בעצמו, ואין צריך במציאות זולתו. וכל מה שזולתו מן המלאכים וגופי הגלגלים, ומה שיש בתוכם ומה שיש למטה מהם, הכל צריכין במציאותם אליו, וזה היסוד הראשון מורה עליו דבור 'אנכי ה' אלקיך', עכ"ל. וזהו האמונה ש"אין עוד מלבדו", שהוא ית' לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים.

ומי שיש לו בטחון בה', הרי אצלו ג"כ אין שום מציאות אחרת, רק - "אין עוד מלבדו". ועל כן אינו סומך רק על אבינו שבשמים, שאין שום כח ומציאות אחרת שעליה יוכל לבטוח. וכל חייו של "הבוטח בה'", הרי הוא חי שהוא לבדו, הוא והש"ת, שאין שום מציאות אחרת בהאי עלמא. ובענין זה הבוטח בה' הוא דומה לקוב"ה. שהוא לבדו עם הש"ת, והוא ית' - "אין עוד מלבדו".

אבל מי שחס ושלום אינו בוטח בה', זהו משום שעולה על דעתו שיש כח ומציאות אחרת בהאי עלמא, ולפעמים טועה בכח של "כחי ועוצם ידי", ופעמים טועה בכח אחר, ועולה על דעתו שיש כח לבשר ודם וכדומה. וע"כ כל ימיו אינו "לבדו", שהוא חושב שיש עוד כח שמנהיג בהאי עלמא.

וא"כ י"ל, דזהו כוונת הקרא, דיעקב אבינו ובנימין היו - "לבדו", כלומר דלשניהם היה להם הך מדת הבטחון, שלא היה להם על מי לסמוך רק על אבינו שבשמים - "אין עוד מלבדו". ומצינו בדברי המדרש (ג"ר פ"ל ס"ח) גודל מדת הבטחון של יעקב אבינו ואכמ"ל בזה.

חודש כסלו כנגד בנימין - בטחון

ר' צדוק הכהן (פרי זדיק ר"ח כסלו אות ב) האריך בענין מדת הבטחון של בנימין וז"ל, "ושם חודש זה כסלו והוא מלשון אם שמתו זהב כסלי (מ"ב, נ) וכן כי ה' יהיה בכסלך (משלי ג, ט): שהוא לשון מבטח עוז. נראה שעסק חודש זה שכל אחד מישראל יהיה לו מבטח עוז בה' והאריז"ל חשב שנים עשר החדשים כנגד שנים עשר השבטים כסדר הדגלים. ונמצא חודש כסלו נגד בנימין דכתיב ביה (דברים לג, יג): ידידי ה' ישכון לבטח עליו שהוא יש לו מבטח עוז בה'. ובחודש זה נס חנוכה שהיה שלא כדרך הטבע כלל וכו', אבל בחנוכה שהיה במלחמה על ידי אנשים מתני מספר. ואף אחר שנתוסף עליהם מכל מקום מה נחשבו נגד חיל היונים שמלכו בכיפה אז. רק על ידי מבטח עוז שהיה להכהנים, כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט על ידי זה נצחו, מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים. והיה בחודש זה כסלו שנקרא על שם המבטח עוז שיש לישראל, כי ה' יהיה בכסלך", עכ"ל. הרי מבואר מדבריו, שחודש "כסלו", שהוא משלון "כסל", שהוא אחד מן הלשונות של בטחון [ע"י בחובת הלבבות (סוף שער הבטחון)], הוא כנגד שבט בנימין, שחודש זה הוא חודש של בטחון בהש"ת, וע"כ הוא כנגד שבט בנימין שהיה בוטח בה'. וי"ל מדוע דוקא בנימין היה לו מדת הבטחון בהש"ת יותר משאר השבטים?

יתומים בוטחים בה'

ונראה לבאר, דהנה בנימין זכה למדרגה גבוהה במדת הבטחון, משום דמאז שנולד היה בלא אמו, דכשנולד בנימין מתה רחל אמו כדכתיב (בראשית לה, יד-טז): "ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין. ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה הוא בית

לחם". ובנימין מעולם לא היה לו אם, וע"כ לא היה לו אמה שיבטח בה שתעזור ותסייע לו בכל דבר ודבר, וע"כ הוצרך לבטוח ולהשען רק על אבינו שבשמים, שהוא ית' יעזרהו בכל מה שהיה צריך עזר.

ויסוד דבר זה מבואר היטב בדברי רבינו בחיי. דכתיב (שמות כג, כ"א-כ"ב): "כל אלמנה ויתום לא תענון. אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו". וצ"ב מדוע השי"ת שומע לתפילת יתומים ואלמנות יותר משאר תפילת בני אדם?

וכתב רבינו בחיי ז"ל: "ויתכן לפרש בזה כי דרך בני העולם שהם עלובים באיזה דבר שיהיה שיטרחו אחרי מושיעים ועוזרים, והיתום והאלמנה הם חלושי הכח אין להם עוזרים, ולכן לא יבטחו באדם כי אם בהקב"ה שהוא עוזר ומושיע ומגן ובעבור זה יודיע הכתוב כי הם נעזרים יותר מכל אדם", עכ"ל. הרי מבואר מדברי רבינו בחיי, שהטעם שהשי"ת שומע לתפילת יתומים ואלמנות, הוא משום שאין להם על מי להשען, וע"כ הם בוטחים אך ורק בהשי"ת, ומי שבוטח אך ורק בהשי"ת, השי"ת שומע לתפילתו.

ומקור לזה, הוא מדברי המדרש (שמות רבה פ"ג): "כל אלמנה ויתום לא תענון - ר' יוסי אומר למה אהב אלהים יתומים ואלמנות, אלא שאין עיניהם תלויות אלא בו שנאמר (תהלים ס"ו) אבי יתומים ודיין אלמנות לכך כל הגוזלן כאלו גוזל להקב"ה שהוא אביהם שבשמים", ע"כ.

תפילה עם בטחון

הרי מבואר בדבריו יסוד זה, דיתומים ואלמנות משום שאין להם אב ואם, ואין להם על מי להשען, ע"כ הם בוטחים וסומכין לגמרי רק על אבינו שבשמים, ומשום הכי השי"ת שומע אל תפילתם - שעניניהם תלויות אך ורק בו ית'. וזה שהקב"ה שומע אל תפילתם אינו דוקא משום שהם יתומים, רק משום שהם בוטחים וסומכין לגמרי עליו, משום שאין להם על מי להשען. ומכאן יש ללמוד, לכל אחד ואחד, אע"פ שיש לו אב ואם, מ"מ אם יסמוך לגמרי על השי"ת, ולא ישליך בטחונו על אחר שיעזור לו, ומשים עצמו ממש כמו יתום, ותולה עיניו רק בהשי"ת, בודאי השי"ת ישמע לתפילתו כמו ששומע לתפילת היתומים.

גודל השגחה כפי הבטחון

איתא בב"ק (ג, כג): "אל רבא לרבה בר מרי מנא הא מילתא דאמרי אינשי: כד הוינן זוטרי לגברי [פרש"י: כשהיינו קטנים היינו חשובים כגברי], השתא דקשישנא לדרדקי [עכשיו שהזקננו הננו שפלים כתינוקות]? אמר ליה, מעיקרא כתיב: וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם, ולבסוף כתיב: הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך", ע"כ.

וכ' הגר"א לבאר דברי הגמ' (ביאורי הגר"א ע"ג) ז"ל, "כד הוינן זוטרי כו', כמ"ש במדרש (ויק"ר פ"ג) משל התרנגולת כשהיא קטנה אמה זנה אותה ונותנת בפיה וכשמתגדלת ובאה לאכול עמה מכה אותה לפי שכבר יכולה לזון א"ע, כן כשהאדם קטן בוטח על בוראו מאד ומנהיגו הקב"ה בהשגחה עצומה פרטיי וכשנתגדל בוטח בעצמו, וכמו כן ההשגחה נמעטת מעליו, כמו כן בישראל קודם הים היו מתיראין מן המצרים והיו בוטחים בה' מאד ואח"כ כשנתמעט בטחונום נתמעט

ההשגחה מעליהם, וע"ז היו במקדש הכרובים 'כרביא' להיות שהקטנים הם קיום השכינה", עכ"ל. [אגב, בנימין זכה שבת המקדש היה בחלקו, וכל זה היה מכח מדת הבטחון, ואכמ"ל בזה].

ומבואר מדבריו, דכל זמן שהאדם משים עצמו כ'קטן' - ואינו בוטח בעצמו, רק בוטח על אבינו שבשמים, זוכה להשגחת השי"ת. ואם אדם משים עצמו כ'גדול', ובוטח בעצמו, וחושב שאינו צריך לבא להשען על עזר מאת השי"ת, שהרי ביכולתו לעשות כל, הרי הוא ממעט מעליו ההשגחה. דהשגחת השי"ת תלוי כפי שיעור בטחונו בו. וזהו האופן לקנות מדת הבטחון, לשום עצמו ממש כמו קטן, שאין לו על מי לסמוך, שאין ביכולתו לעשות מאומה, רק כל מה שצריך לעשות צריך עזר, ומי שמרגיש כן, בודאי יבטח בהשי"ת שיעזרהו בכל דבר. אבל מי שמרגיש שאינו צריך שום עזר, ומשים עצמו כגדול, שביכולתו לעשות כל מה שצריך, חו"ש זו סיבה שתמעט השגחת השי"ת עליו.

מהותו של בטחון

ויש להוסיף דזהו מהותו של בטחון, להרגיש כמו תינוק ביד אמו. החובת הלבבות (שער הנשטון פ"ב) כתב שמהותו של בטחון הוא מנוחת הנפש. ואיתא מהגר"א (בדברי אליהו, תהלים פ"א) ז"ל, "שאלו לרבינו הגר"א, איך הוא מצות הבטחון בקדוש ברוך הוא? ואמר, כבר פירש לנו דוד המלך ע"ה (תהלים קל"ג): "אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמל עלי אמו כגמל עלי נפשי". פירוש, כמו הגמול היונק משדי אמו, כאשר ינק כדי שבעו אינו דואג אם יהיה לו מה לינוק אחר כמה שעות כשהיה רעב, כגמול הזה עלי נפשי, שאיני דואג כלל מה יהיה אחרי שעה או ליום מחר. וזהו גם כן מה שכתוב (ש"ס ע"ג): "גל אל ה' יפלתו יצלחו כי חפץ בו. כי אתה גח"י מבטן מבטחי על שדי אמי עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה". וזהו שצותה התורה (ש"ס ק"א): "יחל ישראל אל ה' מעתה ועד עולם", עכ"ל. הרי מבואר מדבריו, שעיקר יסוד ההרגש של בטחון הוא להרגיש כמו תינוק ביד אמו שאינו דואג כלל, כמו שאין תינוק יודע כלל איך לדאוג.

סגולה - אין עוד מלבדו

נמצא מכל הנ"ל, שהאופן לקנות מדת הבטחון הוא כשאחד מכיר שאין על מי לסמוך רק על אבינו שבשמים - "אין עוד מלבדו". ומי שבוטח בהשי"ת ואינו בוטח על אחר, זוכה להשגחת השי"ת ואין שום רע יכול לשלוט בו. וידוע שזהו הסגולה שכתב הנפש החיים (ש"ס ג, פ"ק י"ג) ז"ל: "כשהאדם קובע בלבו לאמר הלא ה' הוא האלקים האמתי ואין עוד מלבדו יתברך שום כח בעולם וכל העולמות כלל והכל מלא רק אחדותו הפשוט ית"ש. ומבטל בלבו ביטול גמור ואינו משגיח כלל על שום כח ורצון בעולם. ומשעבד ומדבק טוהר מחשבתו רק לאדון יחיד ב"ה. כן יספיק הוא יתב' בידו שממילא יתבטלו מעליו כל הכחות והרצונות שבעולם שלא יוכלו לפעול לו שום דבר כלל", עכ"ל. הרי, רק אחר שקובע בדעתו, שאין שום כח אחר, רק הכל הוא בהשגחת השי"ת, אז זוכה שאין שום רע יכול לשלוט בו! יה"ר מלפני אבינו שבשמים שנזכה להיות בכלל הך מדרגה גבוהה במדת הבטחון, כולו דבוק בהשי"ת - "אין עוד מלבדו"!